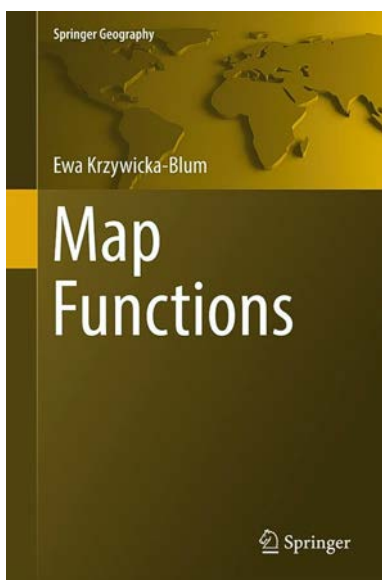

EWA KRZYWICKA-BLUM
Wrocław

O mojej książce *Map Functions**

Formalizacja podstaw map geograficznych w dostosowaniu do „a priori” określonych funkcji, mimo upowszechnienia się map ekranowych, jest wciąż zagadnieniem otwartym. Świadczą o tym prace J. Pravdy, E. Spiessa, F. Ormelinga, M.-J. Kraaka, a także kartografów polskich: K. Buczkowskiego, J. Koryckiej-Skorupy, W. Żyszkowskiej, T. Chrobaka, W. Ostrowskiego, I. Wyczałka.

W ramach wyodrębnionych komisji Międzynarodowej Asocjacji Kartograficznej uczeni i praktycy starają się aktualizować definicję mapy tak, aby odpowiadała jej współczesnym postaciom i nadal wyznaczała rangę kartografii jako dyscypliny.

Książkę *Map Functions* otwiera rozdział poświęcony ewolucji treści i postaci mapy, a także jej uniwersalności jako modelu całości relacji przestrzennych interesujących człowieka. Mapa jako model jest opty-

malna do właściwości postrzegania wzrokowego przez człowieka jego otoczenia. W całym swoim rozwoju mapa służyła człowiekowi w formułowaniu wniosków poznawczych, przekazie informacji i podejmowaniu decyzji. Jej modelowe własności potwierdziła praktycznie wystarczająca, w kolejnych epokach, niesprzeczność z rzeczywistością.

W szczegółowym omówieniu funkcji oznaczeń na mapach graficznych, jako kryterium ich podziału wybrany został wymiar jednostek odniesienia. Klucz topologiczny uzasadnia włączenie do zbioru analizowanych map graficznych modeli anamorficznych i zmiennoskalowych. Mapy obu rodzajów czyta się „euklidesowo”, ale lokalizacja oznaczeń reprezentujących obiekty odpowiada bądź metryce, zapewniającej użyteczność modelu (przykładowo – odległość jest funkcją kosztów transportu), bądź zmianie skali, a więc i poziomowi uogólnienia elementów treści w dostosowaniu poszczególnych fragmentów danego obszaru (jak ma to miejsce na planach miast firmy Falk, których skala maleje odśrodkowo od zabytkowych śródmieści). Jednak nie notacje anamorficzne czy zmiennoskalowe stanowią główną treść książki. Opracowanie *Map Functions* poświęcone jest przede wszystkim euklidesowym, stałoskalowym mapom geograficznym. Odniesienia do map ekranowych i dotykowych (taktualnych) są tylko wskazaniem obszarów wiedzy jeszcze niesformalizowanej, pozostającej w stadium prób i doświadczeń.

Szczegółowa część książki *Map Functions* składa się z trzech rozdziałów zawierających omówienie funkcji i oznaczeń elementów treści map o punktowych, liniowych i powierzchniowych jednostkach odniesienia oraz rozdziału poświęconego kartograficznym zastosowaniom metod taksonomicznych.

W omówieniu funkcji oznaczeń o punktowych jednostkach odniesienia szczególna uwaga została poświęcona ich roli w odtworzeniu, na podstawie dawnych map, procesów środowiskowych. Elementy treści map o liniowych jednostkach odniesienia zostały w literaturze kartograficznej scharakteryzowane najdokładniej. W tym opracowaniu wskazana została użyteczność modeli w skali operacyjnej i przedstawiony autorski podział izol linii. W rozdziale omawiającym funkcje oznaczeń powierzchniowych znalazły się ważne zagadnienia dotyczące wiarygodności wnioskowania na podstawie określonej postaci modelu kartograficznego. Przedstawiony został wykaz jakościowych i ilościowych charakterystyk powierzchniowych ze wskazaniem ich potencjalnej przydatności w rolnictwie, demografii i innych dyscyplinach.

* Niniejsza notatka jest napisana na prośbę naszego półrocznika komentarzem Autorki do jej ważnej i inspirującej książki wydanej w ubiegłym roku (niestety tylko w języku angielskim) przez znane wydawnictwo Springer International Publishing Switzerland jako XIX tom serii „Springer Geography”. Blższe dane bibliograficzne o tej pracy (w tym tytuły rozdziałów) zamieszczamy w dziale „Nowości literatury kartograficznej” na stronie 157 jako poz. 30 wykazu publikacji zagranicznych (przyp. red.).

Książkę zamyka rozdział o przydatności zastosowania metod taksonomicznych w opracowaniu map syntetycznych, waloryzacyjnych i typologicznych.

Przedstawienie zastosowania do analizy treści map pojęć i metod statystyki, teorii procesów stocha-

stycznych i geometrii fraktalnej, a także przykłady odniesień bibliograficznych i ilustracji są świadectwem znaczącego wkładu polskich kartografów w rozwój metod opracowania map i poszerzenie zakresu ich zastosowań.

KAZIMIERZ KOZICA

Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum

k.kozica@zamek-krolewski.pl

Pięćsetna rocznica urodzin Martina Helwiga (1516–1574) i jego mapa Śląska z 1561 roku

5 listopada 2016 roku minęła pięćsetna rocznica urodzin Martina Helwiga, pierwszego wielkiego śląskiego kartografa. Tak okrągła rocznica jest świetną okazją do przypomnienia jego głównego dzieła, jakim była słynna mapa Śląska, a przede wszystkim do podsumowania naszej wiedzy o liczbie egzemplarzy tej, jak się okazuje, bardzo rzadkiej mapy – wiedzy niezbędnej dla historyków kartografii, bibliotekarzy i kolekcjonerów map.

Martin Helwig był twórcą pierwszej nowoczesnej i dokładnej jak na owe czasy mapy Śląska, wykonanej przez niego na podstawie pomiarów terenowych i informacji zbieranych od miejscowej ludności, od około 1558 roku przez okres trzech lat podczas licznych podróży po Śląsku. Wynikiem tych prac była drzeworytowa mapa w skali około 1:540 000, będąca dziełem jego życia, a rok wydania mapy – 1561 – stał się przełomowym rokiem w historii kartografii Śląska. Rysunek w drzewie wykonał H. Kron (sygnatura *H KRON* znajduje się pośrodku, poniżej prostokątnego kartusza z dedykacją wraz z niżej leżącymi dwiema literami *ND*). Mapa odbita została łącznie z dwunastu klocków, przy czym samą mapę odbito z czterech klocków, a osiem dodatkowych klocków posłużyło do odbicia szerokiego na około trzy cm ozdobnego ornamentu marginesowego, okalającego całą mapę i przedstawiającego pośród ozdobnych elementów roślinno-zwierzęcych i czterech głów aniołków w narożnikach 28 herbów księstw śląskich (14) i ich stolic (14) z nazwami umieszczonymi na wstęgach. Mapa ma wymiary 57,5 × 73 cm, a z ornamentem marginesowym 67 × 81,5 cm. Autor mapy, będący nauczycielem, przygotował ją na potrzeby szkoły. Dlatego mapa zorientowana jest w kierunku południowym, co miało ułatwić jej zrozumienie przez odbiorcę, jako że Górny Śląsk jest u góry, a Dolny Śląsk na dole mapy, Odra płynie zaś poniekąd w sposób naturalny z góry na dół. W lewym dolnym rogu znajduje się na ozdobnej tarczy zwieńczonej zamkniętą koroną

królewską herb Polski – orzeł zygmunowski z inicjałem *S* okalającym jego korpus, a w prawym górnym rogu także na ozdobnej tarczy zwieńczonej otwartą koroną i girlandami herb Czech – lew czeski z podwójnym ogonem. Herby te, przedstawiające geopolityczne położenie ówczesnego Śląska, wraz z ornamentem marginesowym oraz innymi walorami dekoracyjnymi sprawiają, że mapę Helwiga można uważać za jedną z piękniejszych map drzeworytowych w historii kartografii.

Swoje dzieło M. Helwig dedykował Nikolausowi Rehdigerowi II (1525–1587), skarbnikowi miejskiemu, który był protektorem powstania mapy. Jego herb umieścił Helwig na mapie nad podziałką liniową u dołu po prawej stronie. To największe dzieło kartograficzne M. Helwiga wydane zostało po raz pierwszy w jego rodzinnej Nysie i wydrukowana przez tamtejszego drukarza Johanna Creutziga (działał w latach 1553–1583) i według autora tego tekstu jest najpiękniejszą, najszlachetniejszą i najrzadszą drukowaną mapą całego Śląska. W 1564 r. dodatkowo Helwig opublikował broszurkę pt. *Erklerung der Schlesischen Mappen, Wozu und wie dieselbe nützlich zu gebrauchen* (Breslau, Crispin Scharffenberg), z tekstem objaśniającym mapę i jej wykorzystanie.

Mapa M. Helwiga stanowiła przez wiele lat podstawę i główne źródło informacji do przedstawiania Śląska na mapach przez najszlachetniejszych ówczesnych kartografów i wydawców. Była ona wielokrotnie wznawiana – od pierwszego wydania w 1561 r. po ostatnie w 1778 r. ukazało się łącznie 13 znanych nam dzisiaj jej wydań, reprezentowanych przez udokumentowane aktualnie tylko 33 egzemplarze różnych wydań w zbiorach bibliotecznych i prywatnych kolekcjach (zob. tablica 1). Mapa M. Helwiga przyozdobiona została licznymi elementami dekoracyjnymi, które wiernie odzwierciedlają trendy artystyczne panujące w kartografii w połowie XVI wieku. Dlatego ze względu na swoje artystyczne walory jest ona często